

Megemlékezés Nemeskéri János születésének 100. évfordulóján

Általános és középiskolai tanulmányait Budapesten végezte. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen 1937-ben szerzett középiskolai tanári, majd 1939-ben antropológus bölcsészdoktori diplomát, az „*Adatok a hajdúk antropológiájához*” című dolgozatának megvédésével.

Az Embertani Intézet gyakornokaként már diákéveiben elkezdte a kutatói tevékenységet. Professzora, *Bartucz Lajos (1885–1966)* őt bízta meg 1936-ban a székesfehérvári középkori királyi bazilika sírjainak feltárásával és a részletes jegyzőkönyvek elkészítésével. Az ő vezetésével végezték 1938-ban a visszatemetést is. 1937 és 1939 között a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeuma, 1939-től 1945-ig a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tára embertani gyűjteményének vezetője volt. Pályája korai

szakaszában etnikai és történeti antropológiai kutatásokkal, a magyarországi őskori népességek, valamint a magyar őstörténet és a kora Árpád-kori népességek kutatásával foglalkozott. Honfoglalás- és Árpád-kori temetőfeltárásai eredményeképpen írta meg 1943-ban „*Az embertan és a magyar őstörténet*” című összegző tanulmányát.

Győrffy István (1884–1939) etnográfus professzor tanácsára 1939-ben kezdte meg a Heves megyei Ivád község relatív endogám népességének csaknem négy évtizedig tartó vizsgálatát. Az ivádi izolátumkutatás az 1950-es évek első felében új szakaszába lépett, amely során Nemeskéri irányításával az Ivádyak családshözvevényének komplex humán genetikai, biodemográfiai és szociodemográfiai vizsgálatát végezték antropológusok, történészek, szociológusok, demográfusok és orvosok közreműködésével. Ebből az alkalomból az ivádi kutatásokról egy 45 perces mozifilm készült *Korompai Márton (1932–2009)* rendezésében. 1964-ben a KSH rendezésében Nemzetközi Izolátum-szimpóziumot szervezett, amely Budapesten, Egerben és Ivádon valósult meg. A magyarországi humán genetikai vizsgálataiban évtizedekig együtt dolgozott Huber Walter brémai professzorral, aki a szerológiai vizsgálatokat, elemzéseket végezte.

A 80-as évek közepén, elkészítette *Jeney Attila* informatikus közreműködésével az Ivády család 17 generációra kiterjedő és mind a 21 hadat magában foglaló rokonsági hálózat férfi és női leszármazási vonalait, rokonsági kapcsolatrendszerét tartalmazó számítógépes feldolgozást. Az 1980-as évek második felében, élete utolsó napjáig, az ivádi izolátumkutatás lezárásaként, egy összefoglaló tanulmány elkészítésén dolgozott.

Nemeskérinek kiemelkedő szerepe volt az 1945-ös ostrom alatt a veszélyeztetett nemzeti kulturális kincset képező embertani gyűjtemény megmentésében. Ugyanebben az évben a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának hozzájárulásával, a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízása alapján megszervezte az Országos Természettudományi Múzeum Embertani Tárát, amelyben elsősorban a történeti embertani kutatásokat irányította 1965-ig. Mintegy százötven ásatáson és leletmentésen

vett részt, amelyek során a teljes körű antropológiai feltárást szorgalmazva jutott el a biológiai rekonstrukció módszertanának kidolgozásához. A Magyar Nemzeti Múzeum Embertani Tára vezetőjeként, munkatársaival, a történeti embertani kutatásokat, több tudományterület szakembereinek, módszereinek bevonásával, korszerű interdiszciplináris keretek között valósította meg. E két évtized során dolgozta ki a nem- és életkor-meghatározás komplex módszerét Éry Kinga, Kralovánszky Alán, ill. Harsányi Lászlóval és Acsádi Györggyel együttműködésben, amely egyik alapja lett a paleodemográfia kialakulásának. Demográfus munkatársaival egy kora Árpád-kori népességen modellezte a paleodemográfiai rekonstrukció módszerét. Közben 1946-ban egyetemi magántanári habilitációt kapott, 1952-ben pedig elnyerte a biológiai tudományok kandidátusi fokozatát.

1965-től, miután a Természettudományi Múzeum Embertani Tára igazgatói székéből politikai okok miatt távoznia kellett, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet munkatársa lett. Korábbi kutatásainak eredményeit foglalta össze Acsádi Györggyel írott *History of Human Life Span and Mortality* című könyvében (1970), amely évtizedeken át nemcsak az egyik legkeresettebb paleoantropológiai kézikönyvnek bizonyult, hanem nemzetközi elismertséget is hozott egy új, az írott emlékek hiányában csupán tárgyi leletekre alapozó népesedésszisztematikai tudományág létrehozói számára. A nem- és életkor-meghatározással kapcsolatos munkássága nem merült ki abban, hogy az ezzel kapcsolatos eredményeket a fenti és további publikációkban közreadták, de ebben a témakörben, 1974-ben Budapesten és Debrecenben 6 napos, majd 1978-ban Sárospatakon egy 4 napos – a nem és életkor meghatározásával foglalkozó módszereket tárgyaló – nemzetközi paleoantropológiai konferenciát szervezett, amelyeken a külföldi résztvevők aránya mintegy 90%-os volt.

1972-ben megszervezte és munkatársaival vezette a Budapesten egy naptári évben halállal végződött öngyilkosságok vizsgálatát, ezt a kutatást és az összefoglaló monográfiát az MTA díjával jutalmazták. Biodemográfiai, humánbiológiai kutatásai közül kiemelkedő volt az 1966. évben egyetemi (főiskolai) felvételre jelentkezettek demográfiai és testfejlétségi vizsgálata (1970) és az ipari szakmákra jelentkezők demográfiai és testfejlétség vizsgálata. Tudománytörténeti jelentősége miatt, ki kell emelni az 1973-ban végrehajtott, tizenhét éves sorköteles fiatalok testi fejlettségével, biológiai, egészségi állapotával foglalkozó kutatási programot, amely megvalósítására a Magyar Néphadsereg Vezérkara Mozgósítási és Hadkiegészítési Csoportfőnökséggel együttműködésben került sor. Ez utóbbi kutatás, az 1955-ben született tizenhét éves fiúk közel 10%-os országos reprezentatív mintáján végrehajtott első olyan kohorsz-vizsgálat, amely során komplex humánbiológiai, biodemográfiai és egészségi állapot-vizsgálat valósult meg Magyarországon (1983). Mintavételes alapon vizsgálatokat végzett a koraszülöttség okainak feltáráására. Kidolgozta a „szuperpozíciós” vetítésű eljárást az ismeretlen nemű és életkorú személyek azonosítására.

Az NKI tudományos tanácsadójaként ment nyugdíjba 1983-ban. Történeti antropológiai vizsgálatait azonban tovább folytatta, például 1984-ben irányításával végezték el a budavári Nagyboldogasszony főplébánia templomban elhelyezett királyi házaspár, III. Béla és Antiochiai Anna, valamint a székesfehérvári bazilikából származó 16 egyén embertani leleteinek exhumálását és kutatását.

Az egyetemi oktatásba 1947-től kapcsolódott be, a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán másfél évtizeden át antropológiát adott elő régész hallgatóknak. Az NKI-ben folytatott munkája mellett 1971-től 1983-ig a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen oktatott antropológiát, 1978-tól címzetes egyetemi tanárként.

Debreceni évei alatt az Embertani Intézetben szakmai irányításával új humánbiológiai és populáció-genetikai kutatási programokat kezdeményezett. Magával ragadó egyéniségével, szakmai tudásával, iránymutatásával számos tanítványát indította el a kutatói pályán.

Nemeskéri János mintegy fél évszázadot töltött a tudományos pályán. Mennyiségében és témagazdagságában is kiemelkedő teljesítményét hűen dokumentálja publikációs tevékenysége; eredményeit négy monográfiában és több, mint kétszáz más szakmai írásban, tanulmányban tette közzé, a magyaron kívül angol, német és francia nyelven. Ezek javát nagyszámú hazai és nemzetközi kongresszuson is bemutatta. Számos külföldi meghívásnak tett eleget, nemcsak kongresszusi részvétel, hanem paleoantropológiai és paleodemográfiai vizsgálatok elvégzése révén is. Ugyancsak sok és nagyszabású régészeti és természettudományi kiállítás létrehozásában vett részt. Kiemelkedő társadalmi vonatkozású tudományos, szakértői megbízást teljesített a Királysír Bizottságban 1983-tól, a Szent Jobb Bizottságban 1988-tól, valamint Nagy Imre és mártírtársai földi maradványainak exhumálásával kapcsolatban 1989-ben, a végzetes betegségét megelőző napokban.

Jelentős volt Nemeskéri tudománypolitikai tevékenysége is. Egyebek mellett elnöke, majd tagja volt az MTA Biológiai Tudományok Osztálya mellett működő Antropológiai Bizottságnak, az MTA Biológiai Tudományok Osztálya vezetőségének, az MTA Demográfiai Bizottságának, az UNESCO égisze alatt működő Man and Biosphere Nemzeti Bizottságának. Egyik alapítója, majd elnöke volt a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának. Tevékenyen részt vett a Magyar Humángenetikai Társaság szervezésében, annak vezetőségi tagja volt. Ugyancsak tagja volt a Magyar Művészettörténeti és Régészeti Társulatnak és a Magyar Néprajzi Társaságnak. Több külföldi antropológiai társaság is tagjává választotta. Kezdeményezője, szerkesztője, szerkesztőbizottsági tagja volt szakmája szinte összes hazai folyóiratának, valamint az *Journal of Indo-European Studies* és a *Journal of Human Evolution* című lapnak.

Az NKI-ban végzett két évtizedes munkásságát a Munka Érdemrend ezüst fokozatával és a KSH Keleti Károly-emlékérmével, majd 1989-ben Fényes Elek-emlékéremmel ismerték el.

Nemeskéri János szakirodalmi munkásságának – Éry Kinga által összeállított – jegyzéke az *Anthropologiai Közlemények* 32. kötetének (1989/90) 239–246. oldalán található.

Joubert Kálmán, Őri Péter és Rózsa Gábor

